

BAJÁKI RITA

A nőknek szánt imák tipológiája*

A nőknek szánt imákat tipologizálni első pillanatra hálás feladatnak tűnik, hiszen a téma szinte adja magát: a magyar nyelvű imádság kifejezés hallatára csaknem mindenki maga előtt látja a csak magyarul értő apácákat, az áhítatra vágyó vallásos feleségeket, az ájtatossági irodalom ínségének enyhítésén szorgalmasan munkálkodó úrhölgyeket, akik még az egyházi rend képviselőinek noszogatójától sem riadnak vissza a nemes cél, azaz egy-egy imádságos könyv megjelenítése érdekében. Továbbá az is eszünkbe jut, hogy az imakönyveket nőknek szokták ajánlani, vagyis az imádságos könyv, kissé sommázva, az a műfaj, amit női szándék és buzdítás következtében többnyire férfiak állítanak össze, majd jelentetnek meg, akik ráadásul még le is írják, hogy milyen hálásak mindezért. Papíron legalábbis mindenképp.

Az ilyen közhelyszerű megfogalmazások alapján úgy tűnik tehát, tényleg tipikusan női dologról, klasszikus női műfajról van szó.

Ebben a tanulmányban azt vizsgálom, hogy ez tényleg így van-e, tényleg van-e tipikusan női ima, a kora újkori nők vajon tényleg hangsúlyos szereppel bírtak-e egy-egy imakönyv összeállítása során, vagyis a mecénási szerepkör megkívánta dedikált ajánlástól eltekintve a kötet összeállítója gondolt-e, s ha igen, mennyiben a női olvasókkal, a kötet szerkesztését, összeállítását milyen mértékben tematizálták a leendő női olvasói igények? A vizsgálódás talán a legkevésbé kutatott területre fókuszál, a 16. század harmadik harmadától, vagyis a nyomtatott imakönyvek megjelenésétől a Pázmány koráig megjelent kiadványokra.

Korábban magam is azt gondoltam, a helytálló kérdés úgy hangzik, milyen típusai vannak a nőknek szánt imádságoknak, de úgy tűnik, módosítani kell valamelyest a kérdést, vagyis beszélhetünk-e nőknek szánt nyomtatott imádságról a 17. század első negyedéig, vagy ha úgy tetszik, mikor jelennek meg az imakönyvekben az ilyen típusú szövegek, és az imakönyvek összeállítói valóban női olvasókra gondoltak-e munkájuk során.

---

* A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport munkatársa. A tanulmány megírását az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíja támogatta.

Kezdjük a kézzel fogható tényekkel. 1631-ig 41 magyar nyelvű nyomtatott imakönyvről tudunk, ez a szám tartalmazza az egyes imakönyvek újrakiadásait is. Közülük 28 kiadványt ismerünk példány szerint, ennek megfelelően 13 kiadvány kiesik a vizsgálódásból. Témánk szempontjából az egyik legizgalmasabb kérdés, vajon hány kötetben szerepel dedikáció,¹ és azok közül mennyi szól nőknek, vagyis hány imakönyvről mondható el, hogy női közreműködés következtében jött létre. A 28 kiadás statisztikája viszonylag meglepő eredményt mutat, eszerint kevesebb mint a fele, vagyis összesen 12 kiadás tartalmaz nőknek, többnyire özvegyeknek szóló dedikációt. Jellemző még, hogy további pretextus ezekben nincsen, ami alól egyedül Pázmány 1610-ben megjelent imakönyvének második kiadása jelent kivételt, ez esetben az ajánlás mellett keresztény olvasókhoz szóló levelet is olvashatunk, amelyben méltatlankodva tárja elének a Mihálykó-ügyet.²

A többi adatot is érdemes megemlíteni, tehát 28 imakönyvből 12 szól patrónának, háromszor találunk patrónust, egyet neveztek meg konkrétan: 1572-ben³ Draskovich György zágrábi püspököt. „Jó patrónus ura” volt Debreceni Szőr Gáspárnak 1599-ben,⁴ de annak személye a kötet csonkasága miatt homályban maradt, illetve 1629-ben⁵ Madarász Márton ajánlotta mindennapi „fegyverkedését” Eperjes szabad királyi városa tanácsának, patrónus urainak. Talán nem véletlen a címválasztás sem ennek fényében.

A rövid áttekintésből az derül még ki, hogy keresztény olvasóhoz kilenc imakönyvben szól előljáró levél, két kiadványban nincs ajánlás, két alkalommal a már elhunyt patrónus árváihoz szól az imakönyv, egy esetben pedig szülői levelet találunk, amelyben Nádasdy Pál saját gyerekeinek dedikálja imakönyvét.

A következő személyek ajánlották imakönyveiket nőknek: Károlyi András, Szalaszegi György, Pázmány Péter, Mihálykó János, Kürti István, Szenci Molnár Albert, Kecskeméti C. János, Kopcsányi Márton.

¹ A dedikáció témájához általában: PESTI Brigitta, „Az igaz apostoli vallás bőkezű gyámoli”: *A magyar nyelvű kegyesség mecenatúrája a 17. század első felében = Prózai kegyességi műfajok az újkorban: Predikáció, meditáció és imádság*, szerk. FAZAKAS Gergely Tamás, IMRE Mihály, SZÁRAZ Orsolya, Debrecen, Debreceni Egyetemi, 2013 (Studia Litteraria, 2013/3–4), 318–340.

² Mihálykó János nagyrészt átvette és megjelentette Pázmány 1606-ban kiadott imakönyvét. Erről bővebben: BAJÁKI Rita, *Pázmány Imádságos könyvének utóéletéhez = Pázmány Péter és kora*, szerk. HARGITTAY Emil, Piliscsaba, PPKÉ BTK, 2001 (Pázmány Irodalmi Műhely – Tanulmányok, 2), 285–291.

³ JOHN FISCHER, *[Imádságos könyv]*, Bécs, Stainhofer, 1572. RMNy 308A.

⁴ DEBRECENI SZŐR GÁSPÁR, *Ajtatos imádságok*, Bártfa, 1599. RMNy 848.

⁵ MADARÁSZ MÁRTON, *Eperjessi magyar ecclesia minden-napi felfegyverkedése, azaz minden-napi imádságos könyvecskéje*, Lőcse, Brewer Lőrincz, 1629, RMNy 1439.

Tehát azt mondhatjuk, a 16. században meghosszabbítva a határt 1606-ig, vagyis Pázmányig, tizenhét kiadványból tízet ismerünk, közülük mindössze két női dedikáltról tudunk, míg a 17. század első harmadában, pontosabban Pázmány első és negyedik kiadása között huszonnégy imakönyvből tizenhetet ismerünk, közülük tíznek van női dedikáltja. Ezek szerint 10:2, illetve 17:10, mindenképpen szembetűnő eltérésről beszélhetünk tehát, ami az idő teltével az arányokat illeti.

A következő kérdés, megfigyelhető-e a témánk szempontjából említésre érdemes különbség a nőknek dedikált, illetve a nem nekik ajánlott imakönyvek között.

Ehhez az imákat kellett megvizsgálni, vajon felfedezhető-e bármilyen sajátossága a nőknek szóló imáknak. A szövegek olvasása során, akár egyetlen imakönyvben egymást követően, akár összehasonlítva egymással a hasonló tematikájú szövegeket, egyre inkább úgy láttam, nincs semmi olyan specifikum, mint például jellemző retorikai szerkezet, tipikus szóhasználat, meghatározó stílusjegyek, amelyek segítenék az eligazodást, és amelyek révén bizonyossággal ki lehetne jelteni, hogy az adott szöveg férfinak vagy nőnek szóló imádság lenne. Az egyetlen mankó, amelyre támaszkodva egyértelműen meg lehetett mondani, hogy az ima elmondását milyen nemű személynek szánták, nagyon egyszerűnek bizonyult. Csak az adott életkörülmény bemutatása, illetve az imaszöveg énjének önmeghatározása, az egyes kiszólások, a társadalmi, családi állapot-meghatározások segítettek. Az ilyen típusú szövegek ráadásul elenyésző részt képeznek az imakönyvekben. Az általam vizsgált időszak második felétől könnyebben bukkanunk ilyen esetekre, amelyek azonban semmiképp nem determinálják magát az egész kiadványt.

Álljon itt néhány konkrét példa, melyek is azok a szövegtípusok, amelyek esetében bizonyos irányultságot meg lehet határozni. Elsősorban az úgynevezett bizonyos személyek imádságai esetében. Legtipikusabbnak tűnik a csak női állapothoz kapcsolható imák közül a nehézkesek imádsága. Előfordul ugyan, hogy más könyörög a várandós személyért, például az 1577-ben Huszár Dávid által megjelentetett *Könyörgünk a gyermekszülő nehézkes asszonyállatokért* esetében, de a jellemzőbb mégis inkább az, amikor az áldott állapotban lévő nő egyes szám első személyben könyörög önmagáért és a születendő gyermekéért.

Könyörgök azért, Uram, neked, a te szent Fiadért, és a szeplőtelen Szűz Máriának terh nélkül hordozásáért, fájdalom nélkül szüléséért, légy segítségül nékem fájdalomimban. Bátoríts engem Szentlelkeddel, hogy békeséggel szenvedjem a terhes hordozásnak, és fájdalmas szülésnek nyava-

lyáját. Vigasztalj meg engem a nékem adott gyermeknek ép és egészséges hozásával. Oltalmazd, Uram, a te szolgálódnak magvát minden veszedelemtől, bénaságtól, illetlen és éktelen ábrázattól, hogy a te hasonlatosságodra teremtett állatod minden tagjainak illendő szerivel jöjjön e világra, szent keresztség által megtisztíttassék, néped közibe írássék, az anyaszentegyházba oltassék. Őrizd meg, Uram, engem és a bennem való ajándékodat minden veszedelemtől, mert csak te kezdedbe és oltalmazd bízom magamat, ki a teljes Szentháromságban, és egy bizony Istenségben élsz és uralkodol, mindörökkön örökké. Amen.⁶

Noha nem kizárólagos női élethelyzet, de az imákban mégis a női szempont dominál, nyilvánvalóan az özvegyasszonyok, és árvák kiszolgáltatott állapotának elviseléséért, az özvegyek, sokszor özvegyek és árvák imáiban. Ez esetben nem feltétlenül a személyes sorsért való könyörgésről, vagyis nem elsősorban nőknek szánt imákról van szó, nem csupán az egyéni élethelyzet jobbítása a cél, ugyanolyan mindenkit érintő feladat értük imádkozni, mint akár a hitért, vagy a bűnbánatért. Erre példa a következő:

Úr Isten özvegyeknek és árváknak kegyelmes gondviselő édes Atyja, minden nyomorultaknak alkotmatis időben segítője, az vigasztalás nélkül szűkölködőknek vigasztaló igaz gyámola, és az erőszak tevők ellen igyeknek forgatója. Engedjed, könyörgök tenéked, minden keresztyén özvegyeknek, és reád hagyatott árváknak, hogy bízzanak te benned, élő Istenedben, tartsák meg parancsolatodat, legyenek tisztetekhez illendő jó dolgokban foglalatások.⁷

Pázmány számára az ebből az állapotból fakadó Istenhez fordulás személyes, magánjellegű könyörgést, azaz női imádságot jelent.

Es mikeppen gondot viselél a Sarepta-béli özvegy-asszonyra csudálatosan táplálván ötet az iszonyú éhségben: visely gondot az én meg-nyomorult állapotomra-is. Igazgass, és táplály engem: vigasztaly, és erőssíts engem, minden nyavalyáimban.⁸

Előfordulnak olyan élethelyzetek, amelyek nem köthetők kizárólagosan valamelyik nemhez, pl, bűnbánat, betegség témakör imái. Ilyenkor sok esetben a

⁶ PÁZMÁNY Péter, *Keresztyéni imádságos könyv*, Grác, 1606, [136v].

⁷ KÜRTI István, *Az élő Istenhez való ájtatos imádságokat magában foglaló könyvecske*, Kassa, 1611, 500–501.

⁸ PÁZMÁNY, *i. m.*, [135v]–[136r].

Könyörülj szolgádon vagy szolgálódon megoldást alkalmazva nyilvánvalóan mindenki kiválasztva a megfelelőt, így sajátjának érezheti a könyörgő szavakat.

A bizonyos személyek imádságai között a házások könyörgése típusba tartozók nem azért méltók az említésre, mert kifejezetten nőknek szánt szövegek volnának, sőt például Szalaszeгинél kifejezetten férfi által elmondandó imádság:

Adgyad Úristen az te szent malasztodat, hogy én, ki házastársomnak feje vagyok, jó ítélettel és igaz értelemmel őtet az én magzatimmal és házam népével egyetemben oktathassam és őket az te nevednek ismeretiben nagy félelemmel felnevelhessem.⁹

Azért kerül bemutatásra ez az imatematika, mert Pázmánynál ismét sajátos hangnemet találunk, a házások egymásért elmondandó könyörgése kétszólamú, női és férfi, pontosabban feleség és férj által hol közösen és egyszerre, hol külön szólamban, kihasználva az egyes szám és többes szám váltakozásából keletkező játékoságot – mint amilyen maga a házasság is – vagyis az *én a te* és a *mi* állandó mozgása tartja és adja a folyamatos dinamikáját az imának, ami ebben a vonatkozásban akár a közös élet szimbolikus megfelelője is lehet.

Irgalmas kegyelmes Isten, ki e világ kezdetin rendeléd, és emberi testben öltözvén, jelen-léteddel, és első csuda-tételeddel meg-szenteléd a Házasságot: melyet a régi Szent Patriarchákban böcsülletessé tettél, hogy ezáltal, a te néped szaporodnék, és a választottak száma bé-tellyesednék: Adgyad a te szent nevedért, hogy ebben az állapotban, híven szolgáljunk te néked. Ne légyen az Eördögnek semmi hatalma rajtunk, mint a Sára férjein: hanem a te szent Lelked-által, és a mennyei Angyalok által úgy igazgas minket, hogy Házas-társommal egyetemben, csendesz, és szelíd elmével hordozzam a szent Házasságnak terhét. Öregbicsd és tarcsd meg a belénk öntött szeretetet, hogy minden viszsza-vonyás, gyanúság, háborgás, és egyenlenség nélkül ellünk: tisztán, és igaz Keresztyéni szeretettel, mind végig egy szüvel, egyenlő akarattal szolgáljunk te néked.

---

⁹ SZALASZEGI György, *Hetetszaka mindennapra megíratott imádságok*, Bártfa, 1602, 243v–244r.

Oltalmaz meg Uram minket, minden testi lelki veszedelemtől, és a te szent neved dicsőretire, az Anyaszentegyház épületire, adgyad, hogy a mi magvunk és maradékunk szolgállyon Szent Felségednek. Ne nézd, Uram, az én bűneimet, és az én szerelmes házasságomnak nyavalyájával, avagy halálával meg ne ostorozz engem: hanem a te véghetetlen jó vőledért, tarts meg minket a te szent nevednek dicsőretire: A te szerelmes Szent Fiad, a mi Urunk IESUS Christus-által. Amen.¹⁰

Végül, noha nőknek szánt imák tipológiájáról van szó, megemlítenék egy jellemzően férfiaknak szánt imádságot is, aminek a címe leggyakrabban *Az úton járók könyörgése*, szinte valamennyi imakönyv tartalmaz ilyen címmel szöveget. Ebben jellemző kérés, visszatérő toposz, hogy fogságtól, rabságtól, állatok fogától megmenekedvén, háza népéhez hadd térjen vissza az úton járó ember, előfordul, hogy a felsorolásban a feleséghez való hazaérkezést külön is hangsúlyozza. Ennek az imának párja, ugyanaz az élethelyzet női aspektusból, amikor az otthon lévő feleség könyörög férje szerencsés megérkezéseért. *Keresztyn és Istenfő aszonyállatnak imádsága, Urának távollétének idején*, amely Mihálykó János 1609-ben megjelent imakönyvének egyik olyan imája, amit nem Pázmánytól kölcsönöz, sőt egyéb korábbi nyomtatványban sem találtam nyomát. Nem gyakran fordul elő, hogy kifejezetten férfi élethelyzettel kapcsolatban a nő gondolatait, könyörgését találjuk egy imakönyvben.

Irgalmasságos Úr Isten, az te szerelmes szent fiadnak érdeméért oltalmazd meg haláltól fegyvertől, rabságtól és minden útiban légy vele Se-regeknek Ura Istene, miképpen régenten voltál Dáviddal Iosueval, mert mostis ugyan azon hatalmas Isten vagy, az ki régen vőltál, minden útiban adj jó egészséget néki, hozzad meg Uram Isten haza olyan egészségben, mint elment én tőlem, hogy vélem egyetemben az te szent nevedet holtomig dicsérhessem, hallgasd meg az én könyörgésemet.¹¹

Összefoglalva, a 16. században a női jelenlét jellemzően nem dominál az imakönyvek tematikájának meghatározását illetően. A 17. század elején a dedikációk számának emelkedése mellett néhány sajátos női élethelyzethez kapcsolódó szövegben is tetten érhető, hogy azokat nők számára, általuk elmondandó szövegeknek szánták. Ez a tendencia a későbbiekben – a vizsgált időszaka-

¹⁰ PÁZMÁNY, *i. m.*, 133[r]–[133v].

¹¹ MIHÁLYKÓ János, *Keresztyn istenes és ájtatos imádságok ez mostani nyomorult és veszedelmes időben minden keresztyn és Istenfő embernek felette szükségesek és hasznosok*, Bártfa, 1609, 189–190.

kon túl – tovább erősödik, s ahogyan idővel az imakönyvek az életnek egyre több területét fedik le, úgy a nőknek szánt imaszövegek is egyre többsíkúak lesznek, a női élethelyzetek gazdagsága egyre inkább megjelenik az imakönyvekben is. Ennek megfelelően az itt megfogalmazottak csak kiinduló pontját jelenthetik a hasonló szempontú kutatásnak, amelyet érdemes továbbvinni a 17. századi imakönyvek vonatkozásában, a 18. században megjelent kiadványok gazdagsága, a vizsgálandó korpusz sokszínűsége, így a várható eredmények is még inkább a kutatás folytatása mellett szólnak.